

УДК
371.621+371.63+7
27.1.054.3

DOI:10.30857/2617-
0272.2019.3.7.

КОСЕНКО Д. Ю.

Київський національний університет технологій і дизайну

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕБЛЮВАННЯ ШКІЛЬНОГО КЛАСУ У ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТОРІЧЧЯ

Мета. Виявлення та аналіз основних тенденцій організації та меблювання навчального простору школи у першій третині ХХ ст.

Методологія дослідження базуються на історико-еволюційному принципі, де джерельною базою є наукові, технічні та популярні публікації досліджуваного періоду, а також предметні артефакти.

Результати. Проаналізовано матеріали щодо розвитку просторової організації та меблювання школи на межі ХХ ст. В історії педагогіки цей період відзначається рухом за оновлення педагогіки на основі принципу педоцентризму, що відомий в Європі під назвою «реформ-педагогіка», а в США – «прогресивна освіта». Виявлено, що педагоги-реформатори, зокрема Джон Дьюї та Марія Монтесорі, приходять до висновку, що нові педагогічні підходи вимагають також зміни в облаштуванні класу. Встановлено, що в межах реформ-педагогіки меблювання та просторова організація навчальних приміщень розглядається не лише з погляду зручності роботи, але й як складова педагогічної концепції та, ширше, як соціально-культурний феномен. Виявлено наступні тенденції просторової організації та меблювання шкільного класу. По-перше, розробка та впровадження нових типів учнівських меблів: столів з горизонтальною поверхнею чи зі змінним нахилом стільниці, а також окремих стільців, конструктивно не пов'язані зі столами. По-друге, оновлення організації простору школи на основі поєднання двох підходів: функціонального зонування за предметно-тематичним принципом та гнучкої організації учнівських місць. Зазначені тенденції впроваджуються спершу в альтернативних чи експериментальних школах. Охарактеризовано спроби організації простору масової школи на основі зазначених підходів в СРСР (зокрема і в Україні) в другій половині 1920-х р.

Наукова новизна. Проаналізовано та узагальнено основні тенденції просторової організації та меблювання шкільних класів, що сформувались у першій третині ХХ ст. в контексті реформ-педагогіки. Вперше розглянуто меблювання радянських (зокрема українських) шкіл зазначеного періоду, виявлено подібність та відмінності між розвитком шкільного простору в СРСР, країнах Західної Європи та США.

Практична значущість. Огляд розвитку навчального простору школи у першій третині ХХ ст. є внеском у формування цілісної картини освітнього дизайну як історико-культурного феномену. Розуміння закономірностей історичного розвитку навчального простору має практичне значення для концептуалізації та прогнозування тенденцій сучасного освітнього дизайну.

Ключові слова: навчальний простір, меблювання школи, інтер'єр школи, просторова організація класу.

Вступ. Протягом другої половини ХVІІІ – межі ХХ ст. в країнах Європи та у США було створено державні системи загальної обов'язкової шкільної освіти. Ці освітні системи переважно мали за зразок прусську модель академічного вчителе-центрованого фронтального навчання.

Відповідним чином облаштовувались і шкільні приміщення. З середини ХІХ ст. формується рядно-фронтальна модель шкільного класу, облаштованого партами – комбінованими меблевими виробами, що фіксують робочу позу учня. Учнівські робочі місця розташовуються

стаціонарними рядами, орієнтованими на робоче місце вчителя та класну дошку [3]. Проте вже наприкінці XIX ст. прусська педагогіка викликає широку критику, розпочинається пошук альтернативних підходів до шкільного навчання. В Європі тогочасний рух педагогічного оновлення відомий під назвою «реформ-педагогіка», в США – «прогресивна освіта». В рамках цього руху започатковуються не лише зміни у формах та методах викладання, але і у предметно-просторовій організації школи. Трансформація простору шкільних приміщень триває протягом усього XX ст. та продовжується і сьогодні. Для кращого розуміння цього процесу (що є актуальним для України, зокрема з огляду на шкільну реформу, що впроваджується протягом останніх років) важливим є виявлення та характеристика основних тенденцій в організації та облаштуванні школи у XX ст.

Аналіз попередніх досліджень.

Історія матеріальної культури визнає основоположний характер тих змін, що відбувались в просторовій організації школи з початку XX ст., та приділяє певну увагу дослідженню цього періоду. Наприклад, М. Moreno Martinez [19] досліджує розвиток шкільних меблів в Іспанії на межі XX ст., Herman et al. [16] – в той саме період у Бельгії; М. L. Bencostta [12] вивчає становлення дизайну шкільних меблів у Франції у 1920–40 р. на прикладах работ Ж. Прюве та А. Люрса. L. Cuban [14] розглядає практичне втілення нових принципів організації простору класу в США з кінця XIX ст. до 1980-х р. Найбільш широким є огляд історії меблювання школи у каталозі Шкільного музею компанії VS Vereinigte Spezialmöbelfabriken [20], що охоплює період промислового виробництва учнівських меблів з кінця XIX ст. по сучасність, переважно на матеріалі Західної Європи; проте це видання має скоріше популярний характер. Вітчизняні дослідження з цього питання

нам невідомі; розвиток меблювання та просторової організації української школи системно не досліджений.

Постановка проблеми. Огляд літератури свідчить, що сучасна наука не має цілісної концепції розвитку предметно-просторової організації школи. В науці наявні як дослідження окремих аспектів чи феноменів розвитку просторової організації чи меблювання класу, так і широкі огляди цього питання. Проте основні підходи у тих складних процесах, що відбувались в цій галузі протягом минулого сторіччя, виявлені та охарактеризовані не досить чітко. Метою роботи є визначення основних тенденцій розвитку просторової організації та меблювання школи на початку XX ст. у порівнянні з попереднім етапом [3] та з урахуванням того, що ці тенденції є певним чином актуальними також і для сучасного розвитку освітнього простору.

Результати дослідження. Для характеристики основних етапів розвитку шкільних меблів було опрацьовано великий масив першоджерел, що включає:

- наукові, технічні та популярні публікації відповідного періоду;
- патенти;
- рекламні матеріали;
- предметні артефакти.

Територіально дослідження обмежено країнами Європи та Північної Америки, в тому числі Російською імперією та СРСР (з особливою увагою до України у складі цих держав).

Вчителе-центрована педагогіка пруського типу призвела до домінування у XIX ст. рядно-фронтального класу, облаштованого стаціонарними комбінованими партами. Значний вплив на формування такої предметно-просторової організації мала гігієнічна наука, що досліджувала робочі пози учнів, умови видимості класної дошки тощо [3]. Але вже наприкінці сторіччя як вчителе-центровані

методики навчання, так і стаціонарний рядно-фронтальний клас зазнають критики з боку педагогів. На межі ХХ ст. в Європейських країнах та США виникає широкий рух за оновлення педагогіки на основі принципу педоцентризму (дитиноцентризму; визнання дитини центром освітнього процесу, створення умов для її природовідповідного гармонійного розвитку) [1]. Цей рух в Європі отримав назву «реформ-педагогіка», а в США – «прогресивна освіта». Педагогі-реформатори приходять до висновку, що нові педагогічні підходи вимагають також змін в облаштуванні класу.

Одним з провідних діячів європейської реформ-педагогіки була італійська лікарка Марія Монтесорі, що створила власну педагогічну технологію. Головні ідеї Монтесорі виклала у книзі «Мій метод» (або «Метод Монтесорі»), що неодноразово перевидавалась різними мовами та перевидається і досі. В цій книзі Монтесорі жорстко критикує стаціонарне облаштування шкільних класів [18, с. 16–19]: «...принцип рабства досі переважає у педагогіці та, відповідно, у школі. Можна навести єдиний доказ цього – стаціонарні парти. ... [Парти] влаштовано так, що коли дитина добре відповідає своєму місцю [за розміром тіла], то парта сама по собі примушує дитину набувати пози, що вважається гігієнічно зручною. Сидіння, підніжка, робоча поверхня облаштовані таким чином, що дитина ніколи не може встати під час роботи. Їй надано лише місце для сидіння у випростаній позі. ... Неймовірно, що так звана 'наука' довела до досконалості ці інструменти рабства у школах, не осяяна жодним променем руху соціального визволення, що зростає та шириться світом. ... І саме в цю епоху діти у школах працюють в жахливих гігієнічних умовах, настільки непридатних для здорового розвитку, що навіть призводять до деформації кістяка, – а відповіддю є

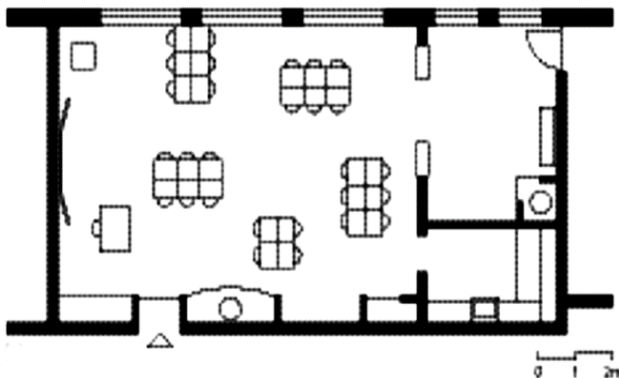
ортопедична парта! ... Очевидно, що розумним методом боротьби з викривленням хребта учнів є зміна форми їхньої роботи таким чином, щоб вони не були вимушені багато годин перебувати у шкідливій позі. Саме цього досягнення свободи потребує школа, а не механізму парти.» Для власної школи Монтесорі розробила спеціалізоване меблювання [18, с. 81–82], що включало легкі столи на одного та двох-трьох учнів, стільці та крісла. Учні могли самостійно обирати робочі місця за столом чи в кріслі, а також на працювати сидячи чи лежачи на килимі на долівці (рис. 1). Облаштування класу доповнювалось низькими полицями чи шафами для зберігання дидактичних матеріалів у вільному доступі учнів; верхні площини цих шаф призначались для кімнатних рослин, акваріумів та іграшок, якими діти також мали змогу вільно користуватись. В кожному класі обов'язково влаштовувався осередок для роботи з водою (спочатку це були звичайні побутові вмивальники). На стінах класу розташовувались крейдові дошки – також у вільному використанні учнів. Оскільки педагогічна технологія Монтесорі не передбачає фронтальної вчителе-центрованої роботи, таке вільне облаштування класу мало забезпечити необхідні можливості для самостійної роботи учнів.

Рис. 1. Учні та учениці в класі школи Монтесорі. Blackfriars Montessori School, 1913.

З розвитком цієї та подібних концепцій «вільного індивідуалізованого навчання» очевидною стала потреба також ускладнення архітектурної просторової структури класу. Наприклад, вже перша шкільна будівля, зведена спеціально як Монтесорі-школа (Амстердам, 1926, арх. А. R. Hulshoff) має класні приміщення, розділені на три взаємно пов'язані зони: власне клас, «вологу» зону з відповідним оздобленням поверхонь, та «тиху кімнату» для усамітненої діяльності (рис. 2) [17].

В подальшому подібна ускладнена структура навчальних приміщень набула розповсюдження та зазнала вдосконалень, як у школах Монтесорі, так і в інших альтернативних системах, а потім і в масовій школі. Таким чином, в школах Монтесорі в організації приміщення класу вперше послідовно впроваджуються два основні підходи: зонування простору відповідно до видів діяльності та гнучка організація учнівських місць. Ці два підходи залишаються актуальними також і у сучасній школі [11]

Рис. 2. Класне приміщення Монтесорі-школи. План. Арх. А. R. Hulshoff, Амстердам, 1926. За Н. Hertzberger [17].

В США рух «прогресивної освіти» було започатковано філософом та педагогом Джоном Дьюї (John Dewey), що не лише розробляв світоглядне обґрунтування нової школи, але й організував кілька експериментальних навчальних закладів («шкіл-лабораторій»).

З досвіду облаштування однієї з таких шкіл Дьюї наводить наступний приклад [15, с. 48]. «Кілька років тому я ходив міськими крамницями шкільного приладдя, шукаючи столи та стільці, що були б придатними з усіх точок зору – художньої, гігієнічної та освітньої – для потреб дитини. Ми зазнали в цих пошуках чимало труднощів, аж врешті один з продавців, трохи кмітливіший за інших, зауважив: 'Боюсь, ми не маємо того, що ви хочете. Ви хочете чогось такого, щоб учні могли працювати, а ці [меблі] придатні лише для слухання.' Це добре описує усю традиційну освіту. Як біолог, маючи лише кістку чи дві, може реконструювати цілу тварину, так, якщо ми подумки поглянемо на звичайну шкільну кімнату, з цими рядами потворних парт, розташованих у геометричному порядку так щільно, щоб було якомога менше місця для руху; парт майже однакового розміру, де можна вмістити лише книжку, олівець та аркуш паперу; додамо стіл, кілька стільців, голі стіни та, можливо, кілька картин, – ми реконструюємо єдину діяльність, що може відбуватись в такому просторі. Це все створено для 'слухання' ... це означає залежність одного розуму від іншого.»

Таким чином, і Монтесорі, і Дьюї приходять до розуміння того, що просторова організація та меблювання навчальних приміщень є не лише технологічним чи гігієнічним питанням, а вираженням педагогічної концепції, та навіть глибше, соціально-культурних тенденцій у суспільстві. Вони критикують стаціонарний рядно-фронтальний клас не з погляду функціональності, а як «зряддя рабства», інструмент створення «залежності одного розуму від іншого». Роботами цих та інших педагогів-реформаторів межі ХХ ст. було започатковано розуміння цілісного освітнього середовища, в якому предметно-просторові аспекти розглядаються нарівні з педагогічними та

організаційними як втілення єдиних підходів до освіти.

До найбільш впливових педагогічних технологій, що виникли у США у 1920-ті р., слід віднести Дальтон-план, створений вчителькою Хелен Паркхерст. Основні інновації у предметно-просторовій організації школи, вперше запроваджені саме в рамках Дальтон-плану, і на сьогодні залишаються актуальними. Хелен Паркхерст вдалася до змін просторової організації класу у 1904 р., коли вчителювала в однокласній сільській школі [22]. У єдиному приміщенні працювало більше ніж 40 учнів різного віку, від першого до сьомого класу. Паркхерст доручила старшим учням наставництво над молодшими. Кожен з цих наставників відповідав за певну навчальну дисципліну; для кожної з дисциплін було виділено окремий куток в класному приміщенні. Столи було відкріплено від підлоги, і учні могли вільно пересувати меблі в залежності від того, в якому предметному осередку та в якій формі (індивідуальній чи груповій) вони працювали. В пізніші роки Паркхерст повернулася до розвитку власної технології, адаптувавши її для використання у великих публічних школах; ця система врешті отримала назву «Дальтон-план» за назвою міста, де у 1919–20 р. її було вперше повноцінно впроваджено. Дальтон-планом передбачалось організацію простору школи на основі не класів (приміщень для постійного перебування певного учнівського колективу), а «лабораторій» (в сучасному розумінні скоріше «предметних кабінетів») [21].

Основними формами роботи учнів в «лабораторіях» були індивідуальна та в малих групах; в одному приміщенні в той самий час могли працювати учні різного віку, виконуючи різні завдання. Шкільну бібліотеку пропонувалося розподілити по лабораторіях згідно тематики, щоб учні мали змогу вільно користуватись книгами з

відповідних предметів. Столи в лабораторіях розміщувались для групової роботи – не фронтальними рядами, а кілька учнівських місць обличчям одне до одного. Для зберігання особистих навчальних матеріалів учнів в шкільних коридорах передбачались шафи-локери; таким чином вдалося «відкріпити» учня від постійного робочого місця у класі, оскільки раніше такі матеріали зберігались в ємностях закріпленої за учнем парти. Таким чином у Дальтон-плані було повноцінно впроваджено принцип функціонального зонування простору за предметно-тематичними осередками («лабораторіями»); попри те, що предметно-просторова організація класу не передбачала гнучкості (учнівські меблі могли не бути мобільними), проте гнучкою була організація навчального процесу: учень чи учениця в межах навчального часу могли вільно пересуватись з однієї лабораторії до іншої, користуватись книжками та посібниками, приєднуватись до груп однокласників чи працювати самостійно, за потреби звертаючись до вчителя – керівника лабораторії. Хоча Дальтон-школи поступово втратили популярність у США, але організація школи на основі предметних кабінетів вже у повоєнний час набула широкого розповсюдження в світі і на сьогодні вважається стандартною.

В Російській імперії, зокрема на українських землях, зміни у ставленні до облаштування класних приміщень школи також починаються принаймні з кінця XIX ст. Наприклад, російський автор Вл. Вагнер [2] зазначає, що в проектуванні меблів слід цікавитись думкою не лише лікарів, але й педагогів, та пропонує використовувати в класах не парти, а окремі столи та стільці. Педагог та директор єврейської школи в Одесі Самуель Акбройт розробляє власний підхід до організації навчального процесу, а для його

забезпечення створює власну модель парти [4].

Цей виріб, хоча і ґрунтувався на тому самому принципі фіксації робочої пози, але був легким, мобільним та придатним до трансформації. Парта Акбройта могла бути трансформована у звичайний стілець або складена у компактний пакет, таким чином звільнивши простір класу для рухливої діяльності; трансформації здійснювались силами самого учня. Herman et al. [16] наводять думку, що парта Акбройта є першим прикладом складаних меблів у шкільному дизайні; втім, не можна погодитись з припущенням цих авторів щодо того, що ключовим чинником у появі мобільних шкільних меблів була боротьба з туберкульозом (оскільки легкі меблі робили зручнішим прибирання приміщення). Очевидно, що парта Акбройта створена перш за все як елемент педагогічної концепції, для урізноманітнення можливостей організації навчального процесу.

В радянський час освітня система та педагогіка Росії та України зазнає революційних трансформацій. Доступ до освіти розширюється, кількість учнів та шкіл зростає. У 1920-ті р. впроваджується концепція «політехнічної школи», що передбачала навчання через практичну діяльність. Радянські педагоги, досліджуючи тогочасні педагогічні інновації у світі, звертають особливу увагу на концепції Монтесорі та Дьюї: їхні твори видаються російською мовою, у 1928 р. Джон Дьюї відвідує Радянський Союз.

Один з організаторів радянської освіти А. Пинкевич [8] зазначає, що найближчим до ідеї політехнічної школи є Дальтон-план, та пропонує розвивати радянську освітню систему саме на його основі, хоча й з певними модифікаціями (збільшивши вагу групової роботи).

Створена на основі Дальтон-плану педагогічна технологія відома під назвою

«лабораторно-бригадного методу навчання».

Для впровадження цієї технології розробляються нові типи учнівських меблів. Київські гігієністи Л. Писарева та А. Попович [9, с. 1–2] зазначають: «... немає тих ідеальних меблів, які б, в умовах надовго фіксованої пози, гарантували б благополуччя кістяка дитини та інших її органів. Гасло лікарів-ортопедів 'на жодній лаві не треба довго сидіти' ми всіляко підтримуємо. ...традиційна парта давно відставлена (Монтесорі) як мертва форма меблів, що обмежує дітей в їхніх рухах під час роботи; тим більше вона має бути відставлена у зв'язку з новим групуванням дітей в колективі – роботі ланками».

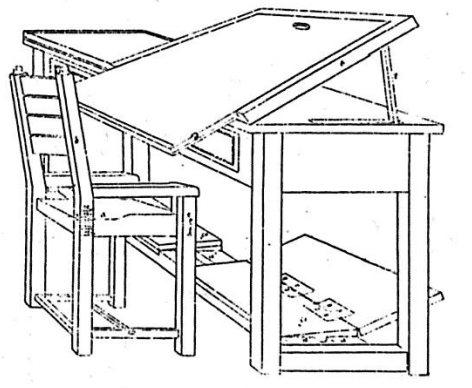
Варто відзначити в цій цитаті посилання на Марію Монтесорі як на очевидний та беззаперечний авторитет. Автори висувають такі вимоги до учнівського меблювання: «1. Меблі мають бути рухомими (на противагу партам). 2. Форма їх має містити в собі можливість пристосування до різних видів шкільної роботи (письма, читання, ліплення, креслення тощо). 3. Має містити можливість з'єднання для колективної роботи ланками. ... 4. ... пристосування до різного віку (оскільки діти різних груп проходять через ту саму лабораторію)».

Комплект учнівських меблів, пропонується Писаревою та Попович, (рис. 3) було розроблено у Київській Художньо-індустріальній профшколі; цей комплект складається з двомісного стола з двома стільцями.

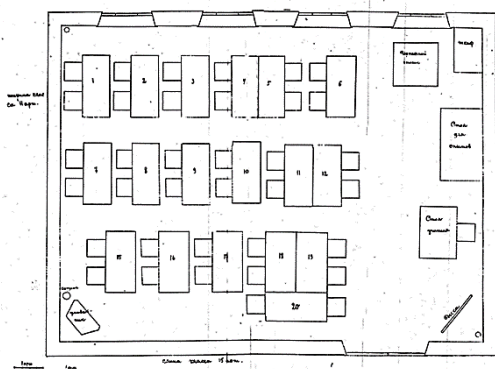
Стіл має дві окремі робочі поверхні, нахил яких може регулюватись незалежно одна від одної; крім того, для зручності пристосування для різних видів роботи передбачено можливість зсуву робочої поверхні вперед-назад. Конструкція стільця дозволяє змінювати висоту сидіння.

Автори наводять також приклад обладнання класу-лабораторії такими

меблями, демонструючи можливість розташування столів як рядами, так і у поєднаннях для групової роботи (рис. 4).

Рис. 3. Комплект учнівських меблів за Писаревою та Попович. Київ, 1926.

Рис. 4. Просторова організація класу-лабораторії за Писаревою та Попович. Київ, 1926.

Органи управління освітою радянської Росії наприкінці 1920-х р. починають приділяти увагу комплексному облаштуванню шкільних приміщень. Офіційні рекомендації, видані у 1928 р. [6], визначають перелік меблів та обладнання для сільської однокласної школи: для класу, передпокою та роздягальні, кухні, а також перелік загальношкільного інвентаря (пила, сокира, лопати тощо).

Для класного приміщення рекомендується такий комплект меблів та обладнання: «1. Шкільні столи з лавами (по одному на 2-х учнів). 2. Стіл для вчителя. 3. Стіл та табурет. 4. Шафа з відділеннями для учнів, дитячої бібліотечки, наочних

посібників та для зберігання дитячих робіт. 5. Дошка класна та губка для стирання крейди. 6. Штатив для навішування карт та таблиць. 7. Термометр. 8. Лампа висяча. 9. Пльовальниці». Шкільне меблювання пропонується виробляти централізовано, створивши для цього спеціальні районні чи повітові майстерні за сприяння відділів освіти. Щодо учнівських меблів автори рекомендацій зазначають [6, с. 19]: «Стосовно загальнонавчальної в минулі часи ерісманівської парти, то, визнаючи повною мірою принцип відповідності віковим особливостям дитячого організму, що покладено в її основу, слід, втім, визнати її конструкцію застарілою з огляду невідповідності тим різноманітним трудовим процесам, що відбуваються в новій школі (незмінно похиле положення дошки стола, розраховане лише на читання та письмо, фіксоване сидіння)». До учнівських меблів ставляться такі вимоги [6, с. 17]: «Шкільні навчальні столи з сидіннями мають бути легкі, рухомі, але за можливістю без порушення вимог міцності, портативні, мати дошку, що їй можливо надавати похиле або горизонтальне положення з метою відповідності до тих різноманітних трудових процесів, що відбуваються в новій школі». До використання у школах пропонуються комплекти учнівських меблів, розроблені Московським відділом народної освіти (МОНО) та С. Н. Маловим. Ці комплекти складаються з двомісного стола та такої ж лави зі спинною опорою. Згідно зазначених вище вимог, учнівські столи мають стільницю з регульованим нахилом, але, на відміну від конструкції Писаревої та Попович (див. вище рис. 3), цільну на обидва робочі місця.

Проект МОНО (рис. 5) передбачає стіл, що має конструкцію опор, подібних до парти Ерісмана: бічні фігурні панелі, встановлені в горизонтальний брус-полос; лавка виконана за традиційною схемою з П-подібними опорами. Малов пропонує

полозові опори як для столу, так і для лави, але на основі вертикальних брусків (рис. 6). Втім, учнівські меблі Малова відомі в кількох варіантах. У 1929 р. він патентує комплект з Х-подібними опорами [5] (рис. 7), а пізніше повертається до П-подібної конфігурації стола, натомість пропонує оригінальну форму опори стільця, що вочевидь робить виріб більш стійким до перекидання назад при розгойдуванні [7] (рис. 8).

Спільним для всіх цих моделей є оригінальний пристрій регулювання нахилу стільниці. Ще одним цікавим прикладом є комплект учнівських меблів, розроблений під керівництвом Н. І. Шнірмана [10] у 1929-1934 р. Відмінністю цієї моделі є багаторозмірність (можливість зміни висоти столу, висоти та глибини сидіння стільця). Конструкція меблів столярна, з використанням фанери для поверхонь столу та стільців (рис. 9). Комплект пропонувався у двох типорозмірах (для початкової та основної школи, з можливістю зміни висоти в межах 3-4 номерів) та кількох варіантах (з похилою або з горизонтальною стільницею, та зі змінним нахилом стільниці). Крім цього, Шнірман звертає увагу на колірне рішення меблів.

Критикуючи традиційний спосіб фарбування учнівських меблів у чорний чи зелений колір, автор натомість пропонує лакування зі збереженням природного кольору та текстури дерева для опор та сіро-блакитний колір – для стільниці, сидіння та спинки стільця. Рішення меблів Шнірмана вже є не суто утилітарним; на відміну від попередніх прикладів, меблі мають певну естетичну цінність, конфігурація опор та колірне рішення художньо виражають функцію та конструкцію виробів.

Попри те, що автори не наводять відомостей щодо участі у розробці меблів художника-конструктора чи дизайнера

(власне, цей фах у першій половині 20 ст. в СРСР ще не був виокремлений), комплект учнівських меблів Шнірмана є одним з перших прикладів художнього конструювання (дизайну) учнівських меблів в Радянському Союзі.

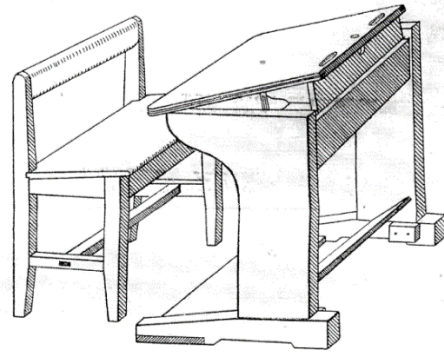

Рис. 5. Комплект учнівських меблів системи МОНО. Росія, 1928.

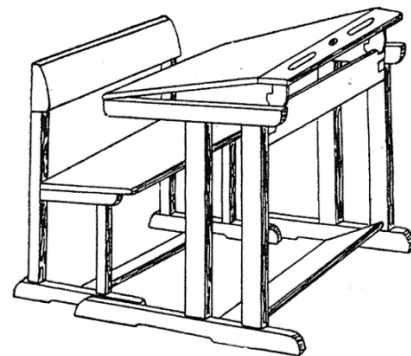

Рис. 6. Комплект учнівських меблів С. Н. Малова. Росія, 1928.

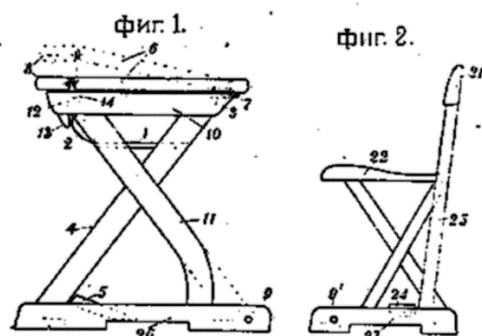
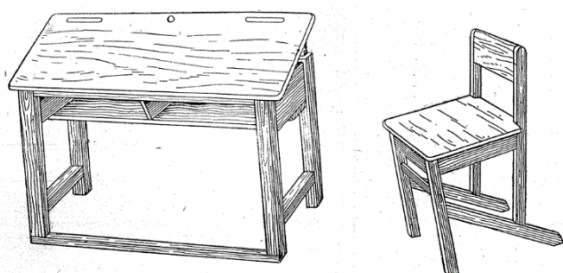

Рис. 7. Комплект учнівських меблів С. Н. Малова. Росія, 1929.

Рис. 8. Комплект учнівських меблів С. Н. Малова. Росія, поч. 1930-х р.

Рис. 9. Комплект учнівських меблів Н. І. Шнірманна. Росія, 1929–1934 р.

Рис. 10. Moulthrop Movable Chair Desk.
Джерело: National Museum of American History.

Децо іншим шляхом ідуть американські виробники: з початку сторіччя в США набувають популярності легкі мобільні комбіновані меблі, так звані *tablet arm chair*, тобто стілець з робочою поверхнею, закріпленою на одному з підлокітників. Найбільш відомою моделлю

такого стільця був Moulthrop Movable Chair Desk, розроблений вчителем та шкільним адміністратором Самуелем Паркером Молтропом у 1905 р. (рис. 9); як зазначає Бургерштейн [13], ці стільці були визнані Марією Монтессорі та впроваджувались в її школах. Виробництво подібних стільців з планшетами тривало принаймні до кінця 1940-х р. [23], а принципова схема цього виробу використовується американськими виробниками і досі. Крім того, в міжвоєнний час в США продовжується вдосконалення комбінованої парти на основі нових матеріалів та технологій (каркас з гнutoї металевої труби, глибока штамповка металевого листа тощо) – таким чином американські розробники досягають певної мобільності виробів, не відмовляючись від принципу фіксованої робочої пози учня.

Нові підходи до меблювання знаходили втілення в практиці не одразу. В альтернативних школах (Монтессорі та інших) нове меблювання впроваджувалось послідовно; але такі школи ніколи не становили помітної частки в жодній національній освітній системі. Щодо масової школи, ситуація різнилась в залежності від країни. За спостереженням Herman et al. [16], публічні школи Бельгії вже після Першої світової війни закуповують переважно окремі столи та стільці. В Іспанії, як зазначає Moreno Martinez [19], лише у 1913 р. було встановлено обов'язковість використання комбінованих фіксованих двомісних парт, а учнівські столи з горизонтальною робочою поверхнею та окремими стільцями з'являються у каталогах виробників лише з 1930-х р. У Франції набувають популярності легкі меблі на основі каркасу з гнutoї металевої труби, але переважно комбіновані типу парти [12]. В Сполучених Штатах Америки, за даними L Cuban [14], у міжвоєнний період шкільні класи переважно було обладнано меблями, що

прикріплені до підлоги. В Радянському Союзі, зокрема в Україні, переоблаштування шкіл розпочалось лише наприкінці 1920-х р.; меблювання класів планувалось (та, мабуть, подекуди здійснювалось) спершу на основі нових підходів, але вже на початку 1930-х р., з припиненням педагогічних експериментів та поверненням шкільної освіти до «пруської» системи, в облаштуванні класів використовуються переважно комбіновані парти Ерісмана.

Висновки. З середини XVIII до кінця XIX ст. навчальний простір школи розвивається в межах фіксованої рядно-фронтальної структури. В другій половині XIX ст. для облаштування учнівських місць розробляється спеціалізований виріб – комбінована парта. В основі такої організації та меблювання лежать утилітарні (зручність організації процесу) та гігієнічні міркування. На межі XX ст. розвиток шкільного меблювання та просторової організації класу в контексті реформ-педагогіки відбувається в першу чергу на педагогічних засадах, виходячи з потреб розвитку дитини. Крім того, в цей час меблювання школи вперше розглядається як соціально-культурний феномен, як прояв певного ставлення суспільства до виховання дітей. Протягом першої третини XX ст. виникають та розвиваються наступні тенденції. По-перше,

декларується необхідність створення умов для вільного руху дітей, можливостей зміни робочої пози для різних видів діяльності. На основі цього категорично заперечується комбінована парта та розробляються нові моделі учнівських меблів: столи з горизонтальним чи змінним нахилом поверхні, стільці тощо. По-друге, впроваджується гнучка організація простору для роботи учнів; відповідно, учнівські меблі набувають мобільності. По-третє, просторова організація школи ускладнюється, впроваджується функціональне зонування за предметно-тематичним принципом. Ці тенденції у міжвоєнний період широко обговорюються у професійних спільнотах, проте не набувають розповсюдження у масовій школі, хоча активно розвиваються як альтернативні чи експериментальні. Поширення зазначених підходів у масовій школі припадає вже на повоєнний час. Інноваційні підходи до функціонально-ергономічного проектування навчального простору становлять лише один з аспектів змін, що відбувались в облаштуванні школи у XX ст. Окремого розгляду вартує питання впровадження нових матеріалів, конструкцій та технологій виготовлення меблів, а також діяльність професійних дизайнерів та архітекторів-модерністів, що в цей період справляють значний вплив на розвиток простору школи.

Література

1. Валеев А. А., Зиннатова Д. М. Альтернативные дидактические системы за рубежом (XX в.). Под ред. З. Г. Нигматова. Казань: 2013, 185 с.
2. Вагнер Вл. О школьных столах. Педагогический листок, 3, 1897.
3. Косенко Д. Ю. Просторова організація класу та шкільне меблювання кінця XVIII – межі XX сторіччя. Art and Design. 2019. №1.

С. 105–116. <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2019.1.9>

4. Косенко Д. Ю. Самуель Акбройт: біля витоків сучасного шкільного дизайну. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість митця в культурі» (20–22 квітня 2016 р.), ХНТУ. Херсон: ФОП Грінь Д.С. С. 98–100.

5. Малов С. Н. Учебная парта. Патент на изобретение № 11068. 1929.

6. Оборудование школьных учреждений. Сборник материалов. Под ред. А. В. Мольнова и П. А. Тюркина. Москва: Наркомпрос, Главсоцвос, Государственное издательство, 1928, 55 с.

7. Парты для начальной и средней школы. Чертежи и описание конструкции. Москва: Наркомпрос РСФСР, 1936.

8. Пинкевич А. П. Основные проблемы современной школы: шесть лекций по педагогике. Москва: Работник просвещения, 1924, 264 с.

9. Писарева Л. В., Попович А. Г. Мебель для трудшкол при современных методах воспитания. Киев: 1926

10. Шнирман Н. И. Новая модель школьной мебели. Ленинград – Москва: ОГИЗ, 1934, 20 стр., 6 л. черт.

11. Atkin J. Transforming spaces for learning. In: Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011 (pp. 24–31). Paris: OECD Publishing, 2011.

12. Bencostta M. L. Mobiliário escolar francês e os projetos vanguardistas de Jean Prouvé e André Lurçat na primeira metade do século XX. Educare em Revista. 2013, 49, pp. 19–38. <https://doi.org/10.1590/S0104-40602013000300003>

13. Burgerstein L. School Hygiene. New York: Frederick A. Stokes Company, 1915, 208 p.

14. Cuban L. How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890-1980. New York, London: Longman, 1984, 306 p.

15. Dewey J. The School and Society (10th ed.). Chicago: The University of Chicago Press, 1912, 130 p.

16. Herman F., Van Gorp A., Simon F., Depaeppe M. The School Desk: From Concept to Object. History of Education: Journal of the History of Education Society, 2011, 40 (1), pp. 97–117

<https://doi.org/10.1080/0046760X.2010.508599>

17. Hertzberger H. Space and learning: lessons in architecture 3. Rotterdam: 010 Publishers, 2008, 255 p.

18. Montessori M. The Montessori Method. New York: Frederick A. Stokes Company, 1912, 378 p.

19. Moreno Martinez P. L. History of School Desk Development in Terms of Hygiene and Pedagogy in Spain (1838–1936). In: M. Lawn & I. Grosvenor (Ed.), Materialities of schooling: design, technology, objects, routines. (pp. 71–95). Oxford: Symposium Books Ltd., 2005.

20. Müller T., Schneider R. Das Klassenzimmer vom Ende des 19. Jahrhunderts bis heute / The classroom from the late 19th century until the present day. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag, 2010, 304 S.

21. Parkhurst H. Education On The Dalton Plan. New York: E. P. Dutton and Company, 1922, 300 p.

22. Ploeg P. V. D. Dalton Plan: Origins and Theory of Dalton Education. Saxion Dalton University Press, 2013, 140 p.

23. The History of Seating America. American Seating Company, 2011, 74 p.

References

1. Valeev, A. A., Zinnatova, D. M. & Nigmatov, Z. G. (Ed.). (2013). *Alternativnyye didakticheskie sistemy za rubezhom (20 v.) [Alternative didactic systems abroad (20th century)]*. Kazan: s.p. [in Russian].

2. Vagner, VI. (1897). O shkolnykh stolakh [On school desks]. *Pedagogicheskii listok*, 3. [in Russian].

3. Kosenko, D. Yu. (2016). *Samuel' Akbrojt: bilia vytokiv suchasnoho shkil'noho dyzajnu. [Samuel Akbrojt: in the sources of contemporary school design]* Proceedings from: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia Osobystist' myttsia v kul'turi – International Scientific and Practical Conference Personality of Artist in Culture (20–22 april 2016)*, (pp. 98–100). Kherson: FOP Hrin' D.S. [in Ukrainian].

4. Kosenko, D. Yu. (2019) Prostorova orhanizatsiia klasu ta shkilne mebliuvannia kintsia XVIII – mezhi XX storichchia. [Spatial arrangement and furnishing of the classroom in the late 18th – early 20th century]. *Art and design*, № 1, 105-116. <https://doi.org/10.30857/2617-0272.2019.1.9> [in Ukrainian].
5. Malov, S. N. (1929) *SU Patent № 11068*. Retrieved from <http://patents.su/3-11068-uchebnaya-parta.html>. [in Russian].
6. Molnov, A. V. & Tiurkin, P. A. (Eds.). (1928). *Oborudovanie shkolnykh uchrezhdenii. Sbornik materialov. [Equipment for school institutions. Digest of materials]* Moscow: Narkompros, Glavsotcvos, Gosudarstvennoe izdatelstvo. [in Russian].
7. Parta dlia nachalnoi i srednei shkoly. Chertezhi i opisaniie konstruktsii. [Desk and bench for primary and secondary school. Drawings and description of construction] (1936). Moscow: Narkompros RSFSR. [in Russian].
8. Pinkevich, A. P. (1924). *Osnovnye problemy sovremennoi shkoly: shest lektcii po pedagogike. [Main problems of contemporary school: six lectures on pedagogics]*. Moscow: Rabotnik prosveshcheniia. [in Russian].
9. Pisareva, L. V. & Popovich, A. G. (1926). *Mebel dlia trudshkol pri sovremennykh metodakh vospitania [Furniture for labor schools according to modern methods of education]*. Kiev, s.p. [in Russian].
10. Shnirman, N. I. *Novaya model shkolnoy mebeli [New model of school furniture]*. (1934). Leningrad – Moscow, OGIz. [in Russian].
11. Atkin, J. (2011). *Transforming spaces for learning*. In *Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011* (pp. 24–31). Paris: OECD Publishing.
12. Bencostta, M. L. (2013). *Mobiliário escolar francês e os projetos vanguardistas de Jean Prouvé e André Lurçat na primeira metade do século XX. [French school furniture and the avant-garde projects of Jean Prouvé and André Lurçat in the first half of the twentieth century]* *Educar em Revista*, 49, 19–38. <https://doi.org/10.1590/S0104-40602013000300003> [in Portuguese]
13. Burgerstein, L. (1915). *School Hygiene*. New York: Frederick A. Stokes Company.
14. Cuban, L. (1984). *How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890-1980*. New York, London: Longman.
15. Dewey, J. (1912). *The School and Society* (10th ed.). Chicago: The University of Chicago Press.
16. Herman, F., Van Gorp, A., Simon, F., & Depaepe, M. (2011). *The School Desk: From Concept to Object*. *History of Education: Journal of the History of Education Society*, 40 (1), 97–117 <https://doi.org/10.1080/0046760X.2010.508599>
17. Hertzberger, H. (2008). *Space and learning: lessons in architecture 3*. Rotterdam: 010 Publishers.
18. Montessori, M. (1912). *The Montessori Method*. New York: Frederick A. Stokes Company.
19. Moreno Martinez, P. L. (2005). *History of School Desk Development in Terms of Hygiene and Pedagogy in Spain (1838-1936)*. In M. Lawn & I. Grosvenor (Ed.), *Materialities of schooling: design, technology, objects, routines*. (pp. 71–95). Oxford: Symposium Books Ltd.
20. Müller, T., & Schneider, R. (2010). *Das Klassenzimmer vom Ende des 19. Jahrhunderts bis heute / The classroom from the late 19th century until the present day*. Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag. [in German and English]
21. Parkhurst, H. (1922). *Education On The Dalton Plan*. New York: E. P. Dutton and Company.
22. Ploeg, P. V. D. (2013). *Dalton Plan: Origins and Theory of Dalton Education*. Saxion Dalton University Press.
23. *The History of Seating America*. (2011). American Seating.

MAIN TENDENCIES IN SPATIAL ARRANGEMENT AND FURNISHING OF THE CLASSROOM IN THE 1st THIRD OF THE 20th CENTURY

KOSENKO D.

Kyiv National University of Technologies and Design

Purpose of the article is to discover features of the arrangement and furnishing of the school learning space in the 1st third of the 20th century

Methodology is based on the historical and evolutionary principle. Source base includes scientific, technical and popular literature of the period, material artefacts.

Results. At the turn of 20th century strong movement for renewing of pedagogy rises; the movement based on child-centered principle is known as "reform-pedagogy" in Europe and "progressive education" in the USA. Progressive educators came to conclude that new pedagogical approaches also demand changes in the classroom equipment. Furnishing and spatial arrangement of the classroom are treated not only from the point of working convenience, but as essential part of pedagogical concept and, even more, as social and cultural phenomena. New types of classroom furniture are developed and improved, namely desks with horizontal or variable-sloped work surface and freestanding students' chairs, not attached to desks.

Innovations in spatial arrangement are based on two approaches: functional zoning on the subject or thematic basis and flexible arrangement of pupils' workplaces. Mentioned tendencies at that time are improved in alternative or experimental schools. Attempts to rearrange the spaces of public schools basing on mentioned approaches started in the USSR in the late 1920th, but were stopped in early 1930th, when experiments in the Soviet educational system were banned.

Scientific novelty. Main tendencies in classroom spatial arrangement and furnishing in the 1st third of the 20th century are analyzed and summarized in the context of the progressive education movement. The furnishing of Soviet (including Ukrainian) schools of the period is discussed; similarities and differences in the development of classroom space in USSR, Western Europe and USA are revealed.

Practical significance. Review of the development of the school learning space in 1st third of the 20th century contributes to the holistic picture of educational design as a historical and cultural phenomenon. Understanding the patterns of historical development of the educational space is of practical importance for the conceptualization and prediction of trends in modern educational design.

Keywords: *learning space, classroom furniture, school interior, classroom arrangement.*

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО АВТОРА:

Косенко Данило Юрійович, доцент кафедри дизайну інтер'єру і меблів, Київський національний університет технологій і дизайну, ORCID 0000-0002-1668-6911, **e-mail:** danylo.kosenko@gmail.com

Цитування за ДСТУ: Косенко Д. Ю. Основні тенденції просторової організації та меблювання шкільного класу у першій третині ХХ сторіччя. *Art and design*. 2019. №3. С. 64-76.

<https://doi.org/10.30857/2617-0272.2019.3.7>

Citation APA: Kosenko, D. Yu. (2019) Main tendencies in spatial arrangement and furnishing of the classroom in the 1st third of the 20th century. *Art and design*. 3. 64-76.